

พุทธรัฐศาสตร์ : บทศึกษาเบื้องต้นว่าด้วยความหมาย และการประยุกต์ใช้กับการเมืองการปกครอง*

Buddhist-Political Sciences: An Introductory Analysis of Definition and Application to the Politic and Government

สุนิตย์ เหมนิล**

Sunit Hemnil

ธัชวรินทร์ หนูแก้ว***

Thatchawat Nukaew

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหมายของพุทธรัฐศาสตร์ และหลักธรรมใดในศาสนาพุทธที่ประยุกต์ใช้กับการเมืองการปกครองได้และประยุกต์ใช้อย่างไร โดยกำหนดเกณฑ์การเลือกคือ เข้าใจง่ายไม่ซับซ้อน ประยุกต์ใช้ได้จริง ผลการศึกษาพบว่า “พุทธรัฐศาสตร์” เป็นความรู้เกี่ยวกับการนำหลักธรรมในศาสนาพุทธมาประยุกต์ใช้กับการเมืองการปกครอง หรือเป็นความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาพุทธกับรัฐในมิติการเมืองการปกครอง โดยรัฐและศาสนามีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับประชาชนทุกระดับ ส่วนศาสนาพุทธมีหลักธรรมสำคัญที่ง่ายต่อการนำมาประยุกต์ใช้กับการเมืองการปกครอง ได้แก่ สุจริต 3, ขรവാสนธรรม 4, พรหมวิหาร 4, และทศพิธราชธรรม โดยทั้ง 4 หลักธรรมข้างต้นได้ครอบคลุมทั้งกาย วาจา ใจ หากนำมาประยุกต์ใช้ย่อมส่งผลดีต่อตนเองและสังคม โดยเฉพาะในสังคมไทยที่คนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ซึ่งจะทำให้สังคมมีความเข้มแข็ง และรัฐมีผู้นำทางการเมืองที่ดีและมีคุณธรรม เนื่องจากความรู้ การเมือง และอำนาจไม่อาจทำให้เกิดการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพและเป็นธรรมได้ ดังนั้น หากสามารถ

* บทความวิชาการนี้ พัฒนามาจากเอกสารคำสอน วิชารัฐศาสตร์สำหรับครู หลักสูตรพระพุทธศาสนา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

** อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี (บึงกาฬ)

Lecturer, Division of Public Administration, Udon Thani Rajabhat University (Bueng Kan), E-mail: sunit@udru.ac.th

*** อาจารย์ประจำสำนักวิชาศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

Lecturer, Office of General Education, Udon Thani Rajabhat University,

E-mail: thatchwat@udru.ac.th

นำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้อย่างจริงจังและเหมาะสม จะเป็นกลไกหนึ่งในการเสริมพลังให้ประชาชนอยู่ร่วมกันอย่างผาสุก และรัฐประสบความสำเร็จในการพัฒนาด้านต่าง ๆ อย่างมั่นคงและยั่งยืน

คำสำคัญ: ศาสนาพุทธ, หลักธรรม, รัฐศาสตร์, การเมืองการปกครอง, การประยุกต์

Abstract

This article aimed to study the meaning of Buddhist-Political Sciences, the principles in Buddhism that can be applied to politics and government, and the application. The selection criterion for the principles in Buddhism included; understandable, uncomplicated, and practical. The results of the current study indicated that “Buddhist-Political Science” is the knowledge of applying Buddhist principles to politics and government. It is about the relationship between Buddhism and the state in term of political and administration. State and religion are closely related to people at all levels. In Buddhism, there are important teaching principles that are able to practice in politics and government namely Sujarit 3 (Good conduct III), Gharavasa-Dhamma 4 (Virtues for a good household life), Brahma-Vihara 4 (The Four Divine States), and Tosapitharatham (Virtues of the king). The above 4 dharma principles covered all 3 aspects of live body, mental, and speech. If people bring them to practice, it will benefit both oneself and others especially in Thai society where most people are Buddhists. It will make the society stronger and the state will have good and moral leaders. This is because knowledge, politics and power are not making the effective development and fairness. Therefore, the dharma principles that are applied seriously and appropriately will be a mechanism to promote people to live their life together happily. So, the state will achieve each development in various fields sustainably.

Keywords: Buddhism, Dharma Principles, Political Sciences, Politics and Government, Application

บทนำ

ศาสนาพุทธศาสนาซึ่งรวมถึงศาสนาพุทธที่ประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่นับถือ ถึงแม้ว่าหากพิจารณาจากจุดเริ่มต้นจนถึงการดำรงอยู่ในสังคมปัจจุบันนั้น ย่อมแน่นอนว่า ศาสนาคงไม่ใช่สิ่งที่ถูกสร้างขึ้นและยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาเพื่อวัตถุประสงค์ทางด้านรัฐศาสตร์ หรือในสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองโดยตรงแต่อย่างใดก็ตาม ถึงแม้ว่าจะไม่ได้เกี่ยวข้องโดยตรงแต่หากรัฐผ่านตัวแทนการใช้อำนาจทางการเมืองของรัฐ

อย่างนักการเมือง ผู้ดำรงตำแหน่งสำคัญทางการเมือง ผู้นำทางการเมือง¹ และประชาชนทั่วไป ได้ยึดหลักธรรมคำสอน ตลอดจนแนวปฏิบัติต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้กับการดำรงชีวิตและปฏิบัติงานก็จะเป็นส่วนเสริมพลังให้สังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างราบรื่นและปกติสุข นอกจากนี้หากได้เผชิญกับปัญหาหรือวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ก็จะสามารถร่วมกันหาแนวทางเพื่อแก้ไขปัญหาได้อย่างสันติ ดังนั้น จากหลักการนี้จึงเป็นสารตั้งต้นทำให้เกิดความน่าสนใจและนำมาสู่ประเด็นการศึกษาของงานชิ้นนี้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหมายและสาระสำคัญของพุทธรัฐศาสตร์ หลักธรรมใดในศาสนาพุทธที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการเมืองการปกครองได้ ประยุกต์ใช้อย่างไร ซึ่งเน้นเพียงบางหลักธรรมเท่านั้น โดยกำหนดเกณฑ์การคัดเลือกคือเป็นหลักธรรมที่เข้าใจง่ายไม่ซับซ้อน สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิตและการปฏิบัติงานได้จริง โดยมุ่งหวังว่าข้อเสนอที่ได้จะเป็นแนวทางที่เป็นประโยชน์ต่อผู้นำทางการเมือง ตลอดจนประชาชนทั่วไป ซึ่งสามารถยึดถือและนำไปประยุกต์ใช้ในบทบาทหน้าที่ของตน เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง สังคม และประเทศต่อไป

ความหมายและความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับรัฐศาสตร์

ความหมายของศาสนา คำว่า “ศาสนา” (Religion) มาจากภาษาสันสกฤต “ศาสน” ถ้าเป็นภาษาบาลีใช้ “สาสน” แปลว่า คำสอนหรือข้อบังคับ คำสอนเป็นคำแนะนำให้บุคคลกระทำความดีตามหลักประเพณีปฏิบัติ ส่วนคำภาษาอังกฤษคือ Religion ซึ่งมาจากภาษาละตินว่า Religio แปลว่า สัมพันธ์หรือผูกพัน (วีณา วงศ์วิสิทธิ์, 2542) โดยสารานุกรมไทย (ม.ป.ป.) ได้อธิบายว่า ศาสนาเป็นสถาบันหนึ่งในสังคม ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญคือ หลักธรรมคำสอน พิธีกรรมที่แสดงออกถึงความเชื่อนั้น และวิธีการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ทั้งนี้ ศาสนามีบุคลากรทางศาสนาเป็นผู้สั่งสอนหลักธรรม ประกอบพิธีกรรมในเรื่องต่าง ๆ

ส่วนในแง่ของความหมายของศาสนานั้น ราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายว่า ศาสนา หมายถึง [น.] ลัทธิความเชื่อถือของมนุษย์อันมีหลักคือ แสดงกำเนิดและความสิ้นสุดของโลก เป็นต้น อันเป็นไปในฝ่ายปรมาตม์ประการหนึ่ง แสดงหลักธรรมเกี่ยวกับบุญบาปอันเป็นไปในฝ่ายศีลธรรมประการหนึ่ง พร้อมทั้งลัทธิพิธีที่กระทำตามความเห็นหรือตามคำสั่งสอนในความเชื่อถือนั้น ๆ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น.1142) นอกจากนี้ ได้มีนักวิชาการกล่าวถึงความหมายของศาสนา ได้แก่ เสถียร โกเศศ (2531 อ้างใน ชาทรี ชุมเสน, 2533, น.2) วีณา วงศ์วิสิทธิ์ (2542) และพิน ดอกบัว (2539) โดยสรุปได้ว่า ศาสนา หมายถึง ความเชื่อ หลักธรรมคำสอน ซึ่งมีศาสดาเป็นผู้นำทางศาสนาสูงสุดที่ผู้คนให้การเคารพนับถือ ศาสนาทำหน้าที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ สร้างความเป็นปึกแผ่น สามัคคีและเป็นพวกเดียวกัน โดยทุกศาสนาต่างมีหลักธรรมคำสอน คติธรรม และแนวปฏิบัติที่มุ่งให้ผู้ที่นับถือศาสนาเป็นคนดี ด้วยเหตุนี้ ในบางครั้งศาสนาจึงสามารถเป็นเครื่องมือสำคัญที่รัฐหรือสังคม นำมาประยุกต์ใช้เพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้อย่างสันติวิธี

¹ ต่อจากนี้จะเรียกรวมกันว่า ผู้นำทางการเมือง (Political Leaders) คือ บุคคลที่ดำรงตำแหน่งสำคัญทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับการใช้อำนาจอรัฐ (ยกเว้นการอ้างอิงข้อความจากส่วนอื่น)

ด้านคำว่า “รัฐศาสตร์” (Political Science) ซึ่งคำว่า science แปลว่า ศาสตร์ หรือวิชาการ ส่วนคำว่า politics แปลว่า การเมือง ซึ่งสืบมาจากภาษากรีกคือ polis แปลว่า เมือง ในภาษาอังกฤษคำว่า รัฐกับการเมืองมีความหมายคล้ายคลึงกัน (ณัชชาภัทร อุ๋นตรงจิตร, 2554) ส่วนราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายว่า รัฐ หมายถึง [น.] แคว้น, บ้านเมือง, ประเทศ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น.986) ส่วนคำว่า ศาสตร์ หมายถึง [น.] ระบบวิชาความรู้ (เรื่องเดียวกัน, น.1049) เมื่อรวมกันแล้วน่าจะเป็น “วิชาความรู้เกี่ยวกับประเทศหรือรัฐ” ส่วนฮาโรลด์ ลาสเวลล์ (Harold Lasswell, 1958 อ้างใน บุญอิ ยีหะมะ, 2552, น.2) ให้ความหมายว่า เป็นศาสตร์ที่ศึกษาถึงเรื่องของการเมือง เพื่อดูว่า “ใครได้อะไร เมื่อใด และอย่างไร” นอกจากนี้ มีนักวิชาการได้กล่าวถึงความหมายของรัฐศาสตร์ ได้แก่ บุญอิ ยีหะมะ (2552) ณัชชาภัทร อุ๋นตรงจิตร (2554) เชมณัฐ ภูทองไชย (2556) เอกวิทย์ มณีธร (2554) และกระมล ทองธรรมชาติ และเชาวนะ ไตรมาศ (2551) โดยสรุปได้ว่า รัฐศาสตร์หมายถึง องค์ความรู้สาขาหนึ่งทางด้านสังคมศาสตร์ ซึ่งเป็นการศึกษาและวิชาความรู้เกี่ยวกับรัฐ การเมือง การปกครอง และอำนาจ โดยทั้ง 4 ส่วนมีความสัมพันธ์กันในแง่ที่ว่า ใครจะเป็นผู้ได้ใช้อำนาจ และใช้อย่างไร เพื่อจัดสรรทรัพยากรและผลประโยชน์ต่อสังคม

ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับรัฐศาสตร์ หากจะสรุปสั้น ๆ ว่า รัฐศาสตร์คือองค์ความรู้และการศึกษาเกี่ยวกับรัฐ โดยทุกรัฐประชาชนส่วนใหญ่ย่อมมีการนับถือศาสนาไม่ศาสนาใดก็ศาสนาหนึ่ง ทำให้ศาสนาเป็นส่วนหนึ่งและมีความสัมพันธ์กับรัฐไปโดยปริยาย แต่อาจแตกต่างกันขึ้นอยู่กับสถานการณ์ โดยความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นนั้นรัฐศาสตร์ได้อาศัยในฐานะทั้งที่เป็นศาสตร์หลักและศาสตร์ร่วมแต่อย่างน้อยรัฐศาสตร์ก็แสดงตัวได้อย่างชัดเจนว่าปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในรัฐนั้น ล้วนสามารถอธิบายได้ถึง ความเชื่อมโยงกับศาสตร์ว่าด้วยเรื่อง “รัฐ” ได้เป็นอย่างดี ทำให้รัฐศาสตร์ได้มีความสัมพันธ์กับศาสนาอย่างชัดเจนเช่นเดียวกัน เนื่องจากรัฐและศาสนามีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับประชาชน

จากข้อบ่งชี้ข้างต้น ชาตรี ชุมเสน (2553) ได้ชี้ให้เห็นว่า ศาสนากับรัฐศาสตร์สัมพันธ์กันในฐานะที่ศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่มีความสำคัญ บางส่วนได้สะท้อนถึงความเป็นเอกภาพและสัญลักษณ์ของชาติ เป็นที่มาของการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติ รวมถึงเรื่องปกครองของ 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายผู้ปกครองและฝ่ายผู้อยู่ใต้การปกครองที่จะต้องพึงปฏิบัติต่อกันบนหลักธรรม อันเป็นที่ตั้งแห่งระเบียบและกฎเกณฑ์ทางสังคม สมัยใดที่ผู้ปกครองตั้งอยู่ในธรรม ใช้ความเป็นธรรมเป็นหลักในการบริหารบ้านเมือง สมัยนั้นประชาชนก็มีความสุข ร่มเย็น ดังนั้น หลักธรรมของศาสนาจึงเป็นรากฐานแห่งการปกครองที่จำเป็นและหลีกเลี่ยงไม่ได้

ทำให้เห็นได้ว่า รัฐที่มีการเมืองการปกครองที่ให้ความสำคัญกับหลักศาสนา รัฐนั้นประชาชนและผู้นำทางการเมืองก็จะอยู่ร่วมกันอย่างราบรื่น เนื่องจากทุกศาสนาล้วนมีหลักธรรมคำสอน และแนวปฏิบัติที่มุ่งให้ทุกคนเป็นคนดี ไม่สร้างความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น ตลอดจนการแบ่งปันและช่วยเหลือสังคม เมื่อเกิดขึ้นในลักษณะเช่นนี้แล้ว รัฐนั้นก็จะกลายเป็นรัฐที่ดี สถาบันต่าง ๆ ซึ่งรวมถึงสถาบันศาสนาภายในรัฐนั้นก็จะมีคุณภาพด้วย แต่ในทางกลับกันหากรัฐใดไม่ใช้หลักศาสนา รัฐนั้นประชาชนและผู้ปกครองหรือผู้นำทางการเมืองก็จะอยู่ร่วมกันอย่างหวาดระแวง ขาดคุณธรรมและจริยธรรม และนำไปสู่ความขัดแย้ง

ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาทั้งเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองการปกครอง ซึ่งฝ่ายที่ได้รับผลกระทบมากที่สุด ก็จะเป็นประชาชน ทำให้หลักธรรมในศาสนาเป็นเครื่องมือหรือเป็นกลไกหนึ่งที่จะทำให้รัฐประสบความสำเร็จ หรือล้มเหลวได้เช่นเดียวกัน

จากความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับรัฐศาสตร์ข้างต้น สรุปได้ว่า ศาสนา คือ ความเชื่อ หลักธรรมคำสอน คติธรรม แนวปฏิบัติที่ดี และเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ส่วนรัฐศาสตร์ คือ การศึกษาและองค์ความรู้เกี่ยวกับรัฐ การเมืองการปกครองและการบริหารบ้านเมือง ทั้งสองส่วนมีความใกล้ชิดกับประชาชนและมีความสัมพันธ์กัน โดยเอื้ออำนวยและเป็นหลักในการดำเนินชีวิตซึ่งกันและกัน ดังนั้น หากทั้งสองฝ่ายมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ก็จะทำให้รัฐและประชาชนเกิดความผาสุก และใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างราบรื่น

ว่าด้วยพุทธรัฐศาสตร์

รัฐศาสตร์กับศาสนาพุทธ โดยทั่วไปอาจมองทั้งสองส่วนไม่น่าจะมีความเกี่ยวข้องกัน กล่าวคือ รัฐศาสตร์อยู่ในโลกมนุษย์อันเต็มเปี่ยมไปด้วย อำนาจ ผลประโยชน์ ความโลภ เป็นต้น ส่วนศาสนาพุทธ กลับอยู่ในโลกแห่งทางธรรมอันเต็มเปี่ยมไปด้วยความสงบ ความเมตตา คุณธรรม จริยธรรม เป็นต้น หรือในงานของพระมหาจรรยา สุทธิญาณ ได้เปรียบเทียบคนบางส่วนของสังคมเห็นว่า ไม่ควรดึงศาสนาพุทธ มาโยงเกี่ยวกับการเมือง เนื่องจากการเมืองเป็นเรื่องผลประโยชน์สกปรกจะทำให้ศาสนาพลอยตกต่ำไปด้วย (พระมหาจรรยา สุทธิญาณ, 2541) แต่แท้ที่จริงแล้ว รัฐศาสตร์กับพุทธศาสนานั้น กลับมีความเกี่ยวข้อง และสัมพันธ์กันตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงปัจจุบัน หรือหากพิจารณาจากมิติความสัมพันธ์ “รัฐกับศาสนา” ล้วนต้องใช้ ทั้งศาสตร์และศิลป์ในการจัดการอำนาจ และความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันทั้งสิ้น ส่วนในบทความวิชาการนี้ ใช้คำว่า “พุทธรัฐศาสตร์” (Buddhist Political Science) สาเหตุที่เลือกใช้คำนี้ เนื่องจากพิจารณาแล้วเห็นว่า เป็นคำที่กระชับและได้ใจความอย่างชัดเจน ประกอบกับการให้ความสำคัญกับการนำหลักธรรมในศาสนาพุทธ มาประยุกต์ใช้กับการเมืองการปกครอง ดังนั้น จึงเลือกใช้คำต้นเป็นคำว่า “พุทธ” และเป็นประเด็นเอก บวกรวม หรือสมาสกับคำว่า “รัฐศาสตร์” ที่มุ่งเน้นในมิติการเมืองการปกครอง โดยเมื่อนำคำทั้งสองมารวมกันแล้ว จึงเป็นคำว่า “พุทธรัฐศาสตร์” หรือเรียกว่า “สมาส” โดยเป็นวิธีการสร้างคำใหม่ในภาษาโดยการรวมคำอย่างน้อย สองคำขึ้นไปเข้าด้วยกันเป็นคำเดียว (จิตตภา สารพัดนึก ไชยปัญญา, 2563) และให้ความหมายใหม่ กล่าวคือ พุทธรัฐศาสตร์ มาจากคำว่า “พุทธ” หรือ “ศาสนาพุทธ” สมาสกับคำว่า “รัฐศาสตร์” ได้เป็น “พุทธรัฐศาสตร์” นั้นเอง

รัฐศาสตร์ เป็นการศึกษาและวิชาความรู้เกี่ยวกับรัฐ ซึ่งในความเป็นรัฐนั้น จะต้องมียอดประกอบ ที่สำคัญ 4 ประการ ได้แก่ ประชาชน ดินแดน รัฐบาล และอำนาจอธิปไตย โดยมองว่าทุกส่วนมีความสำคัญ แต่หากสำคัญที่สุดน่าจะเป็นประชาชน เนื่องจากเป็นเพียงอย่างเดียวที่มีชีวิตจึงกลายเป็นตัวแสดงพื้นฐาน ที่กำหนดองค์ประกอบอื่นของรัฐรวมถึงรัฐบาลด้วย

ส่วนคำว่า พุทธ เป็นชื่อของศาสนาเรียกว่า “ศาสนาพุทธ” เป็นศาสนาหนึ่งและเป็นศาสนาที่คนไทยส่วนใหญ่เคารพและนับถือ ดังนั้น ศาสนาพุทธจึงมีความสำคัญต่อสังคมไทย ในแง่ของความหมายนั้น ราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายไว้ว่า พุทธ หมายถึง [น.] ผู้ตรัสรู้, ผู้ตื่นแล้ว, ผู้เบิกบานแล้ว, ใช้เฉพาะเป็นพระนามของพระบรมศาสดาแห่งพระพุทธศาสนา เรียกสามัญว่า พระพุทธเจ้า (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 842) ส่วนกระทรวงวัฒนธรรม (ม.ป.ป.) ได้อธิบายไว้ว่า พระพุทธศาสนา เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าครั้งพุทธกาล เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้ พระพุทธศาสนายังไม่ถือกำเนิดขึ้น จนอีกสองเดือนต่อมาเมื่อทรงแสดงพระธรรมเทศนาครั้งแรก (ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร) จึงทำให้เกิดพระพุทธศาสนาขึ้น

นอกจากนี้ พัน ดอกบัว (2539) ได้กล่าวว่า ศาสนาพุทธ เป็นศาสนาประเภทอเทวนิยม² (Atheism) เป็นศาสนาแห่งเมตตาธรรมโดยถือว่าปัญญาสำคัญที่สุด คนจะมีความสุขความเจริญในชาตินี้และชาติหน้าได้ก็เพราะปัญญา โดยศาสนาพุทธมีพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ตั้งและศาสดา คำว่า “พุทธะ” เป็นกิตติคุณนามของพระองค์ แปลว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ศาสนาพุทธมีคัมภีร์อันเป็นหลักฐานชั้นหนึ่ง (Primary Source) คือ พระไตรปิฎก บรรจุคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีถึง 84,000 พระธรรมขันธ์ ซึ่งมีมากกว่าศาสนาใดใดในโลกปัจจุบัน ส่วนวิณา วงศ์วิสิทธิ์ (2542) กล่าวว่า พระพุทธศาสนา หมายถึง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองแล้วจึงสอนให้ผู้อื่นรู้และปฏิบัติตาม เรียกว่า พุทธศาสนิก จากความหมายและสาระสำคัญข้างต้น สรุปได้ว่า พุทธ หรือศาสนาพุทธ หมายถึง ชื่อเรียกของศาสนาหนึ่ง เป็นศาสนาประเภทอเทวนิยม โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นศาสดา โดยคำว่า “พุทธ” มีความหมายว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ส่วนผู้ที่นับถือศาสนาพุทธเรียกว่า พุทธศาสนิกชน

ดังนั้น เมื่อทราบความหมายของรัฐศาสตร์และศาสนาพุทธแล้ว งานชิ้นนี้จึงให้ความหมายของพุทธรัฐศาสตร์ หมายถึง ความรู้เกี่ยวกับการนำหลักธรรมในศาสนาพุทธมาประยุกต์ใช้กับการเมืองการปกครอง หรือความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาพุทธกับรัฐในมิติการเมืองการปกครอง

พุทธรัฐศาสตร์ว่าด้วยการเมืองการปกครอง

พื้นฐานของการสถาปนารัฐนั้น เกิดจากการรวมตัวของมนุษย์ และเมื่อมีจำนวนมากขึ้นก็ได้สถาปนาความเป็นรัฐในระยะต่อมา ทำให้เกิดสถาบันทางสังคมและการเมืองการปกครองขึ้น เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการจัดการอำนาจ ทรัพยากร และความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่าง ๆ ของรัฐให้เป็นไปอย่างราบรื่น หรืออย่างน้อยก็ง่ายต่อการปกครองและใช้อำนาจ กลายเป็น “สังคมการเมือง” ทำให้มนุษย์เกิดความแตกต่างและความไม่เท่าเทียมกันโดยเฉพาะในบทบาทหน้าที่ด้านการเมืองการปกครอง

² ศาสนาแบ่งได้ 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ 1) ประเภทธรรมชาติเทวนิยม (Deism) เชื่อว่ามีเทพเจ้าต่าง ๆ อยู่มากมายสิงสถิตอยู่ตามธรรมชาติ 2) ประเภทเทวนิยม (Theism) เชื่อว่ามีเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่เหนือกว่าเทพเจ้าทั้งหลาย หรือที่เรียกว่าพระเจ้า เช่น ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม เป็นต้น และ 3) ประเภทอเทวนิยม (Atheism) ไม่เชื่อว่ามีพระเจ้าผู้สร้างโลกและสรรพสิ่ง แต่ทุกอย่างเกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย ไม่มีอะไรเกิดขึ้นได้เองโดยไม่อาศัยอะไร เช่น ศาสนาพุทธ ศาสนาเซน เป็นต้น (พัน ดอกบัว, 2539, น.5)

นอกจากนี้ สังคมการเมืองที่ประกอบด้วยกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ที่เข้ามาอยู่ร่วมกันและเกี่ยวข้องกัน อำนาจนั้น ได้มีความเชื่อ ความคิด อุปนิสัย ทศนคติ และวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน จึงมีความจำเป็นที่จะต้องหาการปกครองที่เหมาะสม เพื่อให้สังคมดำเนินไปได้ด้วยดี มีความสงบเรียบร้อย แต่หากไม่มีการนำการปกครองที่เหมาะสมมาใช้แล้ว ก็อาจทำให้สังคมนั้นประสบกับความแตกแยก แย่งชิงผลประโยชน์กัน ดังที่เห็นได้ในบางสังคมในปัจจุบัน ดังนั้น การปกครองที่เหมาะสมจึงเป็นสิ่งที่ต้องการของทุก ๆ สังคมเพราะถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ได้มาซึ่งการมีเสถียรภาพทางสังคมและการนำสังคมไปสู่ความเจริญก้าวหน้า สร้างความผาสุกให้เกิดขึ้น นอกจากนี้จะเห็นได้ว่า การบริหารและการปกครองในอดีตมีความสัมพันธ์กับศาสนาอย่างใกล้ชิด มีการพึ่งพิงอาศัยซึ่งกันและกัน ศาสนาจึงเป็นที่มาของอุดมการณ์รูปแบบที่สามารถสร้างเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการธำรงรักษาความชอบธรรมของการปกครองและการยอมรับของประชาชนที่มีต่อผู้ปกครอง (จูลี สายจันเจียม, 2558)

ส่วนกรณีของศาสนาพุทธ เป็นศาสนาที่สามารถนำมาใช้เป็นรากฐานทางการเมืองการปกครองได้อย่างชัดเจน ทั้งที่เป็นส่วนพระธรรม และพระวินัย จึงมีคุณค่าต่อการปกครองทั้งระดับตนเอง หมู่คณะ และประเทศ กล่าวคือ 1) ระดับตนเอง เช่น หมั่นสำรวจ ผิวกมล ปรับปรุง เชื้อม่น รับผิดชอบต่อตนเอง 2) ระดับหมู่คณะ เช่น รู้จักธรรมชาติและความต้องการของผู้อื่น ใช้พระคุณควบคู่กับการใช้พระเดช และ 3) ระดับประเทศ เช่น การใช้ธรรมเป็นโลกบาล คือ หิริและโอตตตัปปะ ซึ่งเป็นธรรมปกครอง เมื่อมองในแง่รัฐศาสตร์ ก็คือหลักแห่งการบริหารและการปกครองกายและใจ ซึ่งเมื่อนำมาปฏิบัติตามแล้วจะทำให้ชีวิตดำเนินไปในแนวทางที่ถูกต้องและก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ตนเองและสังคม (จูลี สายจันเจียม, 2558) ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ศาสนาพุทธ ซึ่งมีหลักธรรมคำสอน คติธรรม และแนวปฏิบัติที่มุ่งให้ทุกคนเป็นคนดี จึงเป็นศาสนาที่สามารถนำมาเป็นรากฐานทางการเมืองการปกครองได้

การประยุกต์ใช้หลักธรรมในศาสนาพุทธกับการเมืองการปกครอง

ถึงแม้หลักธรรมจะไม่ได้บัญญัติขึ้นเพื่อใช้สำหรับการเมืองการปกครองโดยตรง แต่ก็สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการเมืองการปกครองได้ในหลายระดับ โดยสามารถจำแนกหลักธรรมในการปกครองออกเป็น 3 ระดับ ดังนี้ (พระมหอมร มหาลาโภ, 2561)

- 1) หลักธรรมในการปกครองตนเอง หมายถึง หลักธรรมที่ใช้ในการดำรงชีวิตเพื่อควบคุมและพัฒนาตนเอง ไม่สร้างความเดือดร้อนให้กับตนเองและบุคคลอื่น
- 2) หลักธรรมในการปกครองบุคคลและหมู่คณะ หมายถึง หลักธรรมที่ผู้นำใช้ในหมู่คณะหรือผู้นำใช้ในการสร้างความสามัคคีและความเจริญก้าวหน้าและการอยู่ร่วมกัน
- 3) หลักธรรมในการปกครองประเทศ หมายถึง หลักธรรมที่ผู้ปกครองใช้ในการปกครองและพัฒนาประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้า ด้วยความถูกต้องและยุติธรรม

ส่วนการประยุกต์ใช้หลักธรรมในศาสนาพุทธกับการเมืองการปกครอง เพื่อสร้างเสริมศีลธรรม จริยธรรม และหลักในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ รายละเอียดดังนี้

1. หลักสุจริต 3

สังคมและการปกครองในระดับต่าง ๆ ล้วนต้องการสมาชิกในสังคมและผู้นำทางการเมืองที่มีความสุจริต ซื่อสัตย์ในบทบาทและหน้าที่ของตน โดยตามหลักศาสนาพุทธ มีหลักธรรมหนึ่งที่ว่าถึงความสุจริต คือ หลักสุจริต 3 รายละเอียดดังนี้

สุจริต 3 คือ ความประพฤติดี, ประพฤติชอบ (good conduct) 3 ประการ ได้แก่

- 1) กายสุจริต คือ ความประพฤติชอบด้วยกาย 2) วจีสุจริต คือ ความประพฤติ ชอบด้วยวาจา และ 3) มโนสุจริต คือ ความประพฤติชอบด้วยใจ

(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2559, น.90-91)

ตามหลักการข้างต้น ได้ให้ความสำคัญกับพื้นฐานระดับบุคคลที่เน้นการประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ของประชาชนทุกระดับในสังคม ซึ่งจะต้องใช้หลักสุจริต 3 เพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจ โดยเฉพาะสิ่งพื้นฐานที่เน้นการปฏิบัติทางกาย ทางวาจา และทางใจ โดยมีแนวทางการประยุกต์ใช้ ดังนี้ (สุมาลี บุญเรือง และพระอโณทัย กตปุญโญ, 2563, น.36)

- 1) กายสุจริต มีความสุจริตทางกาย ทำและแสดงออกในสิ่งที่พึงามถูกต้อง และมีความประพฤติชอบด้วยกาย
- 2) วจีสุจริต มีความสุจริตทางวาจา พูดสิ่งที่พึงามถูกต้อง ไม่พูดในสิ่งที่ไม่เป็นความจริง และมีความประพฤติชอบด้วยวาจา
- 3) มโนสุจริต มีความสุจริตทางใจ คิดสิ่งที่พึงามถูกต้อง คิดสร้างสรรค์ และมีความประพฤติชอบด้วยใจ

ทั้งนี้ เพื่อให้สังคมดำเนินไปได้อย่างสงบเรียบร้อย มีความยุติธรรม มีความสามัคคี ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เกิดเสถียรภาพทางสังคม การเมือง และการนำสังคมไปสู่ความเจริญก้าวหน้าได้นั้น การเมือง การปกครองกับศาสนาก็ควรดูแลประชาชนทั้งทางร่างกายและจิตใจควบคู่ไปด้วยกัน โดยมีจุดมุ่งหมายเดียวกันก็คือ การส่งเสริมให้ประชาชนมีความรัก ความผูกพัน ความสมัครสมานสามัคคีมองเห็นประโยชน์ตน และประโยชน์ของส่วนรวมคือประเทศชาติต้องไปพร้อม ๆ กัน (สุมาลี บุญเรือง และพระอโณทัย กตปุญโญ, 2563, น.36-37) ดังนั้น หากประชาชนในทุกระดับ ทั้งอาจอยู่ในฐานะผู้นำทางการเมือง หรือประชาชนทั่วไป ยึดหลักหลักสุจริต 3 ก็จะทำให้ประเทศชาติบ้านเมืองมีความน่าอยู่มากยิ่งขึ้น เนื่องจากสมาชิกในสังคม ได้แสดงออกทางกายและจิตใจในเรื่องที่พึงาม มีการสื่อสารกับบุคคลอื่นด้วยความจริงและให้เกียรติกัน หากเกิดปัญหาหรือแม้แต่ความขัดแย้งก็สามารถหาข้อยุติกันได้อย่างสันติ เนื่องจากทุกคนมีความสุจริต และจริงใจต่อกัน

2. หลักมราวาสธรรม 4

มราวาส เป็นคนทั่วไปที่ไม่ใช่กับบวช ดังนั้น จึงหมายถึงประชาชนทั่วไป ทำให้หากประชาชนมีคุณภาพ รัฐก็จะเป็นรัฐที่มีคุณภาพด้วย โดยตามหลักศาสนาพุทธมีหลักธรรมหนึ่งที่กำลังกล่าวถึงประชาชนที่ดีคือ หลักมราวาสธรรม 4 รายละเอียดดังนี้

มราวาสธรรม 4 คือ ธรรมสำหรับมราวาส, ธรรมสำหรับการครองเรือน, หลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์ ประกอบด้วย 4 ประการ ได้แก่ 1) สัจจะ คือ ความจริง ซื่อตรง 2) ทมะ คือ การฝึกฝน 3) ขันติ คือ ความอดทน และ 4) จาคะ คือ ความเสียสละ สละกิเลส (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2559, น.113-114)

ตามหลักการข้างต้นจะเห็นได้ว่า มราวาสธรรม คือ ธรรมะของมราวาส หรือธรรมะสำหรับผู้ครองเรือน บางทีเรียกว่า คฤหัสถ์ คือ บุคคลทั่วไปที่ไม่ใช่กับบวชหรือพระสงฆ์ ทั้งนี้ หลักมราวาสธรรม 4 นั้นสามารถนำมาประยุกต์ใช้สำหรับประชาชนในทุกระดับ โดยมีแนวทางการประยุกต์ใช้ ดังนี้ (ชีวิตสุขภาพคนไทย (Thai health life), ม.ป.ป.)

1) สัจจะ มีความซื่อสัตย์ ซื่อตรง ด้วยกายจริง คือ ประพฤติด้วยความสุจริต ไม่คดโกง วาจาจริง คือ พูดความจริง สัจจะประกอบด้วย 5 ประการ ได้แก่ 1) จริงต่อการทำงาน 2) จริงต่อหน้าที่ 3) จริงต่อวาจา 4) จริงต่อบุคคล และ 5) จริงต่อความดี

2) ทมะ มีการฝึกตน โดยให้มีการปรับปรุงตัวทั้งในด้านจิตใจ และการกระทำ ด้วยปัญญาเพื่อปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องในหน้าที่การงานหรือสิ่งที่กระทำอยู่นั้น แบ่งเป็น 2 ประการ ได้แก่ 1) การฝึกฝนตนเอง และ 2) การข่มใจตนเอง

3) ขันติ มีความอดทน ประกอบด้วย 4 ลักษณะ ได้แก่ 1) ความอดทนต่อธรรมชาติซึ่งเกิดขึ้นทางกายภาพ 2) ความอดทนต่อทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นทางกาย 3) ความอดทนต่อความเจ็บใจอันเกิดขึ้นทางจิตภาพ และ 4) ความอดทนต่อพลังบีบคั้นของกิเลส

4) จาคะ มีการบริจาค มีความเสียสละ หรือความเสียสละจากความสุข และผลประโยชน์ของตน รวมถึงการละจากกิเลส ทั้งนี้ “จาคะ” มีความหมายกว้างกว่า “ทาน” เนื่องจากจาคะ คือ การสละทั้งสิ่งที่เป็นรูปธรรม และนามธรรม

จะเห็นได้ว่าหลักมราวาสธรรม 4 เกี่ยวข้องกับบทบาทในระดับบุคคล โดยเป็นสิ่งสำคัญที่จะนำสู่การเป็นประชาชนที่ดีและมีคุณภาพ ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ต่อการมีบทบาทและส่วนร่วมในการเมือง การปกครอง ประกอบด้วย 4 ประการ ได้แก่ 1) สัจจะ คือ ความซื่อสัตย์ต่อกัน ความตั้งใจจริงต่อกันที่นักการเมืองกับประชาชนพึงมีและปฏิบัติ 2) ทมะ คือ การรู้จักข่มจิตข่มใจตนเองกับการทุจริต หรือการประพฤติและปฏิบัติที่ผิดหลักเกณฑ์ 3) ขันติ คือ ความอดทน อดกลั้น ต่อการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์เงื่อนไขของสังคม และ 4) จาคะ คือ การสละให้ปันสิ่งของอันเป็นของตน เพื่อประโยชน์ของสังคมส่วนรวม (พระครูวินัยธรธัญญ์ สุวฑฺฒ, 2564, น.75-76)

ดังนั้น หากยึดหลักทราวดธรรม 4 ในการดำเนินชีวิต ตลอดจนการบริหารและพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ จะเป็นพื้นฐานความสำเร็จมากยิ่งขึ้น

3. หลักพรหมวิหาร 4

ถึงแม้ว่าพรหมวิหาร 4 จะไม่ใช่หลักธรรมสำหรับผู้นำทางการเมืองโดยตรง แต่เป็นหลักธรรมอันประเสริฐ ดังนั้น จึงเหมาะสำหรับผู้นำทางการเมืองที่มีบทบาทหน้าที่ ซึ่งจะต้องมีความรับผิดชอบต่อผู้อื่นและสังคม โดยหลักพรหมวิหาร 4 มีรายละเอียดดังนี้

พรหมวิหาร 4 คือ ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ, ธรรมประจำใจอันประเสริฐ, หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์, ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ ประกอบด้วย 4 ประการ ได้แก่ 1) เมตตา คือ ความรัก ปราบปรามดี 2) กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์ 3) มุทิตา คือ ความยินดี เมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข และ 4) อุเบกขา คือ ความวางใจ เป็นกลาง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง

(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2559, น.124-125)

ตามหลักการข้างต้นจะเห็นได้ว่า หลักพรหมวิหาร 4 คือ หลักธรรมครองใจ ที่ทำให้บุคคลปฏิบัติตน และหน้าที่ในทางประเสริฐทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ทั้งนี้ หลักพรหมวิหาร 4 นั้น สามารถนำมาประยุกต์ใช้สำหรับผู้นำทางการเมืองในทุกระดับ ทั้งระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ เพื่อให้ผู้ร่วมงาน และประชาชนมีขวัญกำลังใจ ซึ่งจะเสริมสร้างประสิทธิภาพการทำงานและการอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขมากยิ่งขึ้น โดยมีแนวทางการประยุกต์ใช้ ดังนี้ (ธรรมนิติ, 2562)

1) เมตตา มีความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข และควรดูแลเอาใจใส่สนับสนุนการทำงาน เพื่อให้ประชาชนรู้สึกว่าคุณไม่ได้โดดเดี่ยว

2) กรุณา มีความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ หากประชาชนเกิดปัญหาหรืออุปสรรค ควรพูดคุยให้กำลังใจ พร้อมชี้แนะและร่วมหาแนวทางการแก้ไขปัญหา

3) มุทิตา มีความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี เมื่อผู้อื่นประสบความสำเร็จ ไม่ว่าจะทางด้านการงาน ด้านครอบครัว หรือด้านอื่น ๆ

4) อุเบกขา รู้จักวางเฉย ทำใจเป็นกลาง ไม่เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ปฏิบัติหน้าที่อย่างยุติธรรม

จะเห็นได้ว่าหลักพรหมวิหาร 4 เป็นหลักธรรมประจำใจในการบริหารชีวิตและการทำงานที่ถูกต้อง ดึงมาเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคม สร้างความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นโดยใช้ความรู้ (ปัญญา) เมื่อผู้ใดละเมิดธรรม คือ ทำผิดกฎหมายหรือกฎกติกาของสังคมต้องช่วยกันตรวจสอบ ถ้าหากประชาชนและผู้นำทางการเมือง มีและรู้จักใช้พรหมวิหารครบ 4 ข้อนั้น สังคมจะมีพลังงานมากพอที่จะร่วมกันแก้ปัญหาต่าง ๆ โดยเฉพาะปัญหาทุจริต

ให้ลดลงหรือหมดไปได้ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐหากมีเมตตา กรุณา มุทิตา ที่เหมาะสมและมีอุเบกขา ควบคุมไว้แล้วก็จะทำให้ทุกคนมีน้ำใจ ช่วยเหลือ ส่งเสริมซึ่งกันและกันด้วยความสัมพันธ์อันดีพร้อมทั้งธำรงรักษา ความเป็นธรรมในสังคมและความรับผิดชอบไว้ได้ ทำให้สังคมมีสันติสุข (พระครูวินัยธรธวัช สุวทุโธ, 2564) ดังนั้น หากยึดหลักพรหมวิหาร 4 ทั้งในเรื่องการทำงานและการใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่น ไม่ทำตัวเป็นเจ้านาย แต่เป็น ผู้ร่วมงานและผู้รับใช้สำหรับประชาชน ผู้นำทางการเมืองก็จะเป็นที่ฟังและได้รับความศรัทธาจากประชาชน มากยิ่งขึ้น

4. หลักทศพิธราชธรรม

หลักทศพิธราชธรรมหรือหลักราชธรรม 10 ถึงแม้คำว่า “ราช” [น.] จะหมายถึง ราชฯ, พระเจ้าแผ่นดิน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น.994) ส่วนคำว่า “ทศ” [น.] หมายถึง สิบ (เรื่องเดียวกัน, น.547-548) เมื่อรวมเป็น ทศพิธราชธรรมทำให้หมายถึง “ธรรมะ 10 ประการของราชา” แต่หลักการนี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการเมือง การปกครองได้ไม่จำกัดเพียงราชาหรือพระเจ้าแผ่นดินเท่านั้น โดยหลักทศพิธราชธรรม มีรายละเอียดดังนี้

ทศพิธราชธรรม คือ ธรรมของพระราชา, กิจวัตรที่พระเจ้าแผ่นดินควรประพฤติ, คุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง, ธรรมของนักปกครอง ประกอบด้วย 10 ประการ ได้แก่

- 1) ทาน คือ การให้ สละทรัพย์สินของช่วยเหลือประชาชน
- 2) ศีล คือ ความประพฤติดีงาม และเป็นที่เคารพนับถือของประชาชน
- 3) ปริจจาคะ คือ การบริจาค เสียสละความสุข สำราญ เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน
- 4) อาชชวะ คือ ความซื่อตรง มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน
- 5) มัททวะ คือ ความอ่อนโยน มีความงามสง่าเกิดแต่ท่วงทีที่ริยา สุภาพนุ่มนวล
- 6) ตปะ คือ ความทรงเดช ไม่ยอมให้หลงใหลหมกมุ่นในความสุขสำราญ
- 7) อักโกธะ คือ ความไม่โกรธ ไม่กริ้วกราด ลุอำนาจ
- 8) อวิหิงสา คือ ความไม่เบียดเบียน ไม่บีบบังคับกดขี่
- 9) ขันติ คือ ความอดทน อดทนต่องานที่ตรากตรำ และ
- 10) อวิโรธนะ คือ ความไม่คลาดธรรม หนักแน่นในธรรม

(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2559, น.240-241)

ตามหลักการข้างต้น จะเห็นได้ว่า หลักทศพิธราชธรรมนั้น แม้โดยทั่วไปจะแปลว่า “ธรรมะ 10 ประการ ของราชา” แต่หากมุ่งเน้นไปที่เจตนารมณ์ที่แท้จริงแล้ว ทศพิธราชธรรม หมายถึง “หลักการ หรือหลักปฏิบัติ ที่ผู้นำ/ผู้ปกครอง บุคคลที่จะทำให้อนุชาเกิดความยินดีโดยชอบธรรม ซึ่งมี 10 ประการ” กล่าวตามนัยนี้ ผู้นำ/ผู้ปกครอง หรือผู้นำทางการเมืองที่จะทำให้ผู้อื่นเกิดความพึงพอใจนั้น จะต้องต้องมีตัวชี้วัด 10 ประการ แต่หากวิเคราะห์ให้ละเอียดมากยิ่งขึ้นสามารถแยกตัวชี้วัด 10 ประการออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ กล่าวคือ กลุ่มที่ 1 รู้จักให้ (ทาน) รู้จักควบคุมพฤติกรรมของตนเอง (ศีล) รู้จักเสียสละ (ปริจจาคะ) กลุ่มที่ 2 รู้จักซื่อตรง (อาชชวะ) รู้จักอ่อนโยน (มัททวะ) รู้จักยับยั้งชั่งใจ (ตปะ) และกลุ่มที่ 3 รู้จักระงับโกรธ (อักโกธะ) รู้จักการไม่เบียดเบียน (อวิหิงสา)

รู้จักอดทน (ขันติ) รู้จักหนักแน่น (อวิโรธนะ) ดังนั้น หลักทศพิธราชธรรม จึงเป็นหลักการสำคัญในการกล่อมเกลารามณ์ หรือเป็นธรรมที่หล่อเลี้ยงอารมณ์ของคนที่เข็นผู้นำเพื่อให้ผู้นำสามารถกำกับควบคุมอารมณ์ และความรู้สึกของตัวเองให้มีสุขภาพจิตดี คุณภาพจิตดี และสมรรถภาพจิตดี จะเห็นว่า ทศพิธราชธรรมเป็นหลักปฏิบัติสำหรับกล่อมเกลাজิตใจเพื่อให้สามารถปรับใจให้สอดคล้องกับวิกฤติการณ์ต่าง ๆ ที่เข้ามากระทบและทดสอบจิตใจ สามารถตัดสินใจได้อย่างถูกต้อง ไม่มีอคติ และมุ่งประโยชน์ส่วนรวมที่จะเกิดขึ้นแก่สังคมเป็นสำคัญ (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, 2556) จึงเหมาะสำหรับการนำมาประยุกต์ใช้กับผู้นำทางการเมืองที่มีบทบาทหน้าที่ต่อประชาชน

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า หลักทศพิธราชธรรมสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการเมืองการปกครองได้ และจะช่วยแก้ไขปัญหาการประพัตติมิชอบทางการเมืองการปกครองและระบบราชการได้อย่างดีที่สุด นอกจากนี้ จะเป็นการช่วยลดปัญหาด้านการขัดแย้งและเกิดประโยชน์สุขแก่สังคม การมีองค์ความรู้และความสามารถทางการเมืองการปกครองอย่างเดียวโดยไม่มีหลักคุณธรรม จะไม่สามารถทำให้เกิดการพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ การนำหลักทศพิธราชธรรมมาประยุกต์ใช้กับการเมืองการปกครองจึงถือเป็นหัวใจของนักปกครอง ที่จะปกครองประชาชนให้เกิดความสุขเพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาคน พัฒนาเศรษฐกิจ พัฒนาสังคม และพัฒนาประเทศได้อย่างยั่งยืน (สมาลี บุญเรือง และพระอโณทัย กตปุญโญ, 2564)

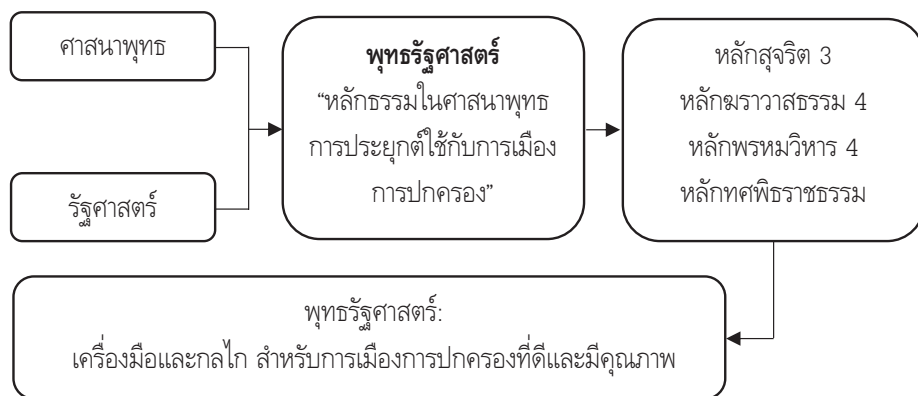
นอกจากหลักธรรมทั้ง 4 ประการข้างต้นแล้ว สังคมที่ดีนั้น จะต้องมีความจริง หรือกฎที่สอดคล้องกับความเป็นจริงที่ส่งเสริมการพัฒนา เรียกว่า สัมมาทฎฐิ (ตรงข้ามกับ มิจฉาทฎฐิ) กล่าวคือ ต้องมีกติกาส่งดี และคนในสังคมต้องรักษากฎกัน เพราะฉะนั้นความมีศีลและรักษาระเบียบวินัยเสมอกัน จึงถือเป็นหลักสำคัญในการเมืองการปกครอง เช่น ทฎฐิสามัญญตา คือ มีทฎฐิ หรือทฎฐิ มีความเห็น มีความเชื่อมั่น ยึดถือในหลักการ อุดมการณ์และอุดมคติร่วมกัน โดยเฉพาะในสังคมประชาธิปไตยต้องมีความเห็นความเข้าใจ และความเชื่อมั่นในหลักการประชาธิปไตยร่วมกัน หรืออย่างน้อยก็ควรเข้าใจเรื่องเสรีภาพ ซึ่งตรงกับความหมายตามหลักธรรม คือ คนที่มีจิตใจเป็นอิสระไม่ถูกครอบงำด้วยกิเลส (จรี สายจันเจียม, 2558) ดังนั้น เมื่อไม่ถูกครอบงำด้วยกิเลสแล้ว การกระทำของบุคคลก็จะละอายเป็นชั่วกลับบาป ปัญหาต่าง ๆ ในสังคมก็จะลดลง ในทางกลับกันเมื่อปัญหาเหล่านี้ลดลงแล้ว สังคมก็จะพัฒนาขึ้น ประชาชนทุกระดับในสังคมก็จะได้ประโยชน์ร่วมกัน

สรุปได้ว่า การประยุกต์ใช้หลักธรรมในศาสนาพุทธกับการเมืองการปกครองที่สำคัญประกอบด้วย 4 หลักธรรม ได้แก่ หลักธรรมที่ 1 หลักสุจริต 3 ประกอบด้วย 1) กายสุจริต คือ มีความสุจริตทางกาย 2) วจีสุจริต คือ มีความสุจริตทางวาจา และ 3) มโนสุจริต คือ มีความสุจริตทางใจ ต่อมาหลักธรรมที่ 2 หลักมรรคาธรรม 4 ประกอบด้วย 1) สัจจะ คือ ความซื่อสัตย์ ซื่อตรง 2) ทมะ คือ การฝึกตน การปรับปรุงตน 3) ขันติ คือ ความอดทน อดกลั้นต่อปัญหาอุปสรรค และ 4) จาคะ คือ การบริจาค ความเสียสละ ส่วนหลักธรรมที่ 3 หลักพรหมวิหาร 4 ประกอบด้วย 1) เมตตา คือ ความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข 2) กรุณา คือ ความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ 3) มุทิตา คือ ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี และ 4) อุเบกขา คือ การรู้จักวางเฉย ทำใจเป็นกลาง และหลักธรรมที่ 4 หลักทศพิธราชธรรม ประกอบด้วย 10 ประการ โดยแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ กลุ่มที่ 1 รู้จักให้ (ทาน) รู้จักควบคุมพฤติกรรมของตนเอง (ศีล) รู้จักเสียสละ (บริจาค) กลุ่มที่ 2 รู้จักซื่อตรง (อาชชวะ)

รู้จักอ่อนโยน (มัททวะ) รู้จักยับยั้งชั่งใจ (ตปะ) และกลุ่มที่ 3 รู้จักระงับโกรธ (อักโธระ) รู้จักการไม่เบียดเบียน (อวิหิงสา) รู้จักอดทน (ขันติ) รู้จักหนักแน่น (อวิโรธนะ) โดยทั้ง 4 หลักธรรมนั้น สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการเมืองการปกครองได้เป็นอย่างดี หากประชาชนและผู้นำทางการเมือง สามารถยึดหลักธรรมเหล่านี้ มาใช้อย่างต่อเนื่องก็จะเป็นประโยชน์ต่อประเทศโดยรวม

จากทั้ง 4 หลักธรรมข้างต้น ถึงแม้ว่าจะแยกพิจารณาแต่ในหลักความเป็นจริงนั้น สมาชิกในสังคมต่างมีพื้นฐานเป็นประชาชนเหมือนกัน เพียงแต่ได้ดำรงตำแหน่งและมีสถานะทางสังคมที่แตกต่างกัน ทั้งในฐานะประชาชนทั่วไป ผู้นำทางการเมือง รวมถึงข้าราชการ ไม่ว่าจะอยู่ในระดับใดก็ตามล้วนสามารถประยุกต์ใช้หลักธรรมต่าง ๆ ในการปฏิบัติหน้าที่และดำรงชีวิตได้เช่นเดียวกัน แต่เนื่องจากผู้นำทางการเมืองเป็นบุคคลที่ต้องรับผิดชอบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนจำนวนมาก ประกอบกับเงื่อนไขเกี่ยวกับการใช้อำนาจ การจัดการทรัพยากรและผลประโยชน์ ความเป็นพวกพ้องกับส่วนรวม เป็นต้น จึงเหมาะต่อการนำหลักธรรมต่าง ๆ เหล่านี้มาประยุกต์ใช้มากกว่ากลุ่มอื่น

ส่วนองค์ความรู้ที่ได้จากงานชิ้นนี้ สามารถนำเสนอเป็นข้อสรุปแบบผังงาน (Flowchart) ได้ดังนี้

สรุป และอภิปรายผล

ศาสนาพุทธมีหลักธรรมคำสอน คติธรรม และแนวปฏิบัติที่มุ่งให้ผู้ที่นับถือเป็นคนดี ด้วยเหตุนี้ ศาสนาจึงสามารถเป็นเครื่องมือสำคัญที่รัฐนำมาประยุกต์ใช้เพื่อเสริมพลังในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้อย่างสันติ ทำให้ศาสนามีความสัมพันธ์กับรัฐ โดยทั้งสองส่วนต่างเอื้ออำนวยเป็นหลักในการดำรงซึ่งกันและกัน ดังนั้น หากมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันก็จะทำให้รัฐและประชาชนใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างราบรื่น โดยเรียกความสัมพันธ์ข้างต้นว่า “พุทธรัฐศาสตร์” ด้านความหมายของพุทธรัฐศาสตร์ หมายถึง องค์ความรู้เกี่ยวกับการนำหลักธรรมในศาสนาพุทธมาประยุกต์ใช้กับการเมืองการปกครอง หรือวิชาความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาพุทธกับรัฐในมิติด้านการเมืองการปกครอง

ส่วนหลักธรรมสำคัญในศาสนาพุทธมีเป็นจำนวนมาก แต่เนื่องจากงานชิ้นนี้เป็นบทศึกษาในระดับเบื้องต้น ทำให้กำหนดเกณฑ์การเลือกคือ เข้าใจง่าย ใช้ได้จริงและสะดวกต่อการนำมาประยุกต์ใช้กับการเมืองการปกครอง โดยได้เสนอว่ามี 4 หลักธรรม ได้แก่ หลักธรรมที่ 1 หลักสุจริต 3 หลักธรรมที่ 2 หลักฆราวาสธรรม 4 หลักธรรมที่ 3 หลักพรหมวิหาร 4 และหลักธรรมที่ 4 หลักทศพิธราชธรรม โดยหลักธรรมเหล่านี้สามารถประยุกต์ใช้ได้อย่างไม่ยากนัก และหากมีการประยุกต์ใช้กับการเมืองการปกครองอย่างเหมาะสมและจริงจัง ก็จะส่งผลดีต่อบุคคลทั้งทางกายและจิตใจ และนำไปสู่การพัฒนาในระดับสังคมและประเทศต่อไป

ซึ่งทั้ง 4 หลักธรรมข้างต้น หากพิจารณาตามข้อเสนอของพระมหาอมร มหาลาโภ (2561) โดยพิจารณาจากความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมกับบุคคลนั้น อาจจำแนกออกเป็น 3 ระดับ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกเกี่ยวข้องกับบุคคลจำนวนน้อยเป็นหลักธรรมระดับตนเอง คือ หลักสุจริต 3 และหลักฆราวาสธรรม 4 และกลุ่มสองเกี่ยวข้องกับบุคคลจำนวนมากเป็นหลักธรรมระดับหมู่คณะ และระดับประเทศ คือ หลักพรหมวิหาร 4 และหลักทศพิธราชธรรม อย่างไรก็ตามถึงแม้จะจำแนกได้ในลักษณะข้างต้น แต่ในงานชิ้นนี้กลับพบว่าทุกหลักธรรมสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ในทุกระดับโดยเฉพาะกับการเมืองการปกครอง ซึ่งไม่จำเป็นต้องแยกส่วนหรือแยกแนวทางการประยุกต์ใช้ ถึงแม้ว่าจุดเริ่มต้นของหลักธรรมจะไม่ได้บัญญัติเพื่อใช้สำหรับการเมืองการปกครองโดยตรง แต่ก็สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้จริง ทั้งในฐานะประชาชน ผู้นำทางการเมือง ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ก็สามารถประยุกต์ใช้หลักธรรมต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตและการปฏิบัติงานได้เช่นเดียวกัน ซึ่งจะเป็นพลังขับเคลื่อนและอคติที่เป็นจุดเริ่มต้นของปัญหาในสังคมหรืออย่างน้อยที่สุดก็จะทำให้ปัญหาที่สังคมได้เผชิญอยู่ลดน้อยลงได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ประชาชนก็จะเกิดความผาสุก สังคมมีความน่าอยู่มากยิ่งขึ้น รัฐมีการเมืองการปกครองที่สร้างสรรค์ สอดคล้องกับงานศึกษาของจูลี สายจันเจียม (2558) และงานศึกษาของสุมาลี บุญเรือง และพระอโณทัย กตปุญโญ (2563; 2564) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า หลักธรรมต่าง ๆ ของศาสนาพุทธสามารถนำมาเป็นหลักในการปกครองได้ ซึ่งจะทำให้ได้นักปกครองที่ดี และจะทำให้เกิดประโยชน์และความเป็นธรรมต่อประชาชนอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าทั้งหมดที่กล่าวมาจะเป็นเพียงบทศึกษาในระดับเบื้องต้นหรือพื้นฐานและเป็นเพียงหลักธรรมส่วนน้อยในศาสนาพุทธ แต่ทั้ง 4 หลักธรรมก็ครอบคลุมทั้ง “กาย วาจา ใจ” ซึ่งเป็นสิ่งควบคุมให้บุคคลปฏิบัติตนเป็นคนดีและเป็นแก่นแท้ของศาสนาพุทธด้วย ดังคำกล่าวของพระธรรมโกศาจารย์ในหนังสือคู่มือมนุษย์ว่า “พระไตรปิฎก หรือตัวศาสนพิธีที่ต่าง ๆ นั้น ยังไม่ใช่ตัวแท้ของพระพุทธศาสนา (แต่) ตัวแท้ของพุทธศาสนาต้องเป็นการปฏิบัติด้วยกาย-วาจา-ใจ ชนิดที่จะทำลายกิเลสให้ร้อยหรือร้อยเปอร์เซ็นต์ไปให้มากที่สุด” (พุทธทาสภิกขุ, 2549, น.282) ซึ่งเหมาะกับผู้นำทางการเมืองเนื่องจากเป็นกลุ่มคนที่มิมีบทบาทหน้าที่และอำนาจที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนเป็นจำนวนมาก

บรรณานุกรม

- กระทรวงวัฒนธรรม. (ม.ป.ป.). **พระพุทธศาสนา**. สืบค้นจาก https://www.m-culture.go.th/mculture_th60/download/Buddhism.pdf.
- กรมล ท่องธรรมชาติ และเขาวน ๒๓๓๓. (2551). **เอกสารการสอนชุดวิชา หลักพื้นฐานทางรัฐศาสตร์: หน่วยที่ 1 ลักษณะและขอบข่ายของรัฐธรรมนูญ**. (พิมพ์ครั้งที่ 6). นนทบุรี: โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัย ธรรมาธิราช.
- เชมณัฐ ฤกษ์ชัย. (2556). **หลักรัฐธรรมนูญ**. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี.
- จิตตภา สารพัฒน์ ๒๕๖๓. (2563). ชนิดของสมาสันสกฤตที่ปรากฏในภาษาไทย. **วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา**, 28(2), 342-359.
- จุรี สายจันเจียม. (2558). พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานทางรัฐศาสตร์. **วารสารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอัยยเอ็ด**, 4(1), 393-401.
- ชาติริ ชุมเสน. (2553). **ศาสนาเปรียบเทียบ**. สำนักวิชาศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี.
- ชีวิตสุขภาพคนไทย (Thai health life). (ม.ป.ป.). **ขราวาธรรม 4**. <https://thaihealthlife.com/ขราวาธรรม4/>.
- ณัฏฐาภัทร อุตรงจิตร. (2554). **รัฐธรรมนูญ**. (พิมพ์ครั้งที่ 9). ธรรมดาเพรส.
- ธรรมนิติ. (2562). **บริหารคนด้วยพรหมวิหาร 4**. https://www.dst.co.th/index.php?option=com_content&view=article&id=3607:manage-people-four-sublime-states&catid=29&Itemid=180&lang=en.
- บุญอริ ยี่หมะ. (2552). **ความรู้เบื้องต้นทางรัฐศาสตร์**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระครูวินัยธรธวัช สุวฑฒ. (2564). รัฐศาสตร์แนวพุทธ: วิเคราะห์ภาวะผู้นำทางการเมืองที่พึงประสงค์. **วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์**, 4(2), 70-77.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต). (2559). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม (Dictionary of Buddhism)**. (พิมพ์ครั้งที่ 34). มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก.
- พระมหาจรรยา สุทธิญาโน. (2541). **รัฐธรรมนูญ**. สถาบันปัญญานันท์.
- พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. (2556). **ทศพิธราชธรรม: 10 ตัวชี้วัดสำหรับผู้ปกครอง**. <https://www.mcu.ac.th/article/detail/14241>.
- พระมหาอมร มหาโล. (2561). ทศพิธราชธรรมกับการปกครองของไทยในปัจจุบัน. **วารสารวิชาการสถาบันพัฒนา พระวิทยากร**, 1(2), 93-105.
- พุทธทาสภิกขุ. (2549). **คู่มือมนุษย์ ฉบับสมบูรณ์**. สุขภาพใจ.
- พิน ดอกบัว. (2539). **ศาสนาเปรียบเทียบ**. โสภณการพิมพ์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554**. ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้น.
- วิภา วงศ์วิสิทธิ์. (2542). **พุทธศาสน์**. ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏนครปฐม.

สารานุกรมไทย. (ม.ป.ป.). **ศาสนาและความเชื่อ**. <https://saranukromthai.or.th/sub/book/book.php?book=20&chap=1&page=t20-1-infodetail01.html>.

สุมาลี บุญเรือง และพระอโณทัย กตปุญโญ. (2563). รัฐศาสตร์แนวพุทธ: วิเคราะห์เสรีภาพทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย. **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์**, 16(2), 30-41.

สุมาลี บุญเรือง และพระอโณทัย กตปุญโญ. (2564). รัฐศาสตร์แนวพุทธว่าด้วยการปกครองตามหลักทศพิธราชธรรม. **วารสารวิจัยวิชาการ**, 4(1), 233-242.

เอกวิทย์ มณีธร. (2554). **รัฐศาสตร์**. (พิมพ์ครั้งที่ 3). เอ็ม. ที. เพรส.